

izričaj. Velika je zasluga Berljakova također i to što je pokazao da je Hugo Grocijje uvelike ovisio od Marka Aurelija.

Završavajući ovaj prikaz o Berljakovoj studiji, želimo mu da nastavi ovakav znanstveno-istraživački posao i u našoj kulturnoj baštini.

Adalbert Rebić

Frane Petrić, NOVA SVEOPĆA FILOZOFIJA. Priredio i pogovor napisao prof. Vladimir Filipović. Prijevod s latinskog Tomislav Ladan i Serafin Hrkač. Izdala Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1979.

Knjiga sadrži izvorni latinski tekst Frane Petrića, prijevod na hrvatski i Dodatak. U Dodatku nalazimo a) latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski rječnik naziva, b) Raspravu V. Filipovića „Filozofija Frane Petrića kao vizija monističkog pogleda na svijet“ (na latinski preveo Stjepan Krasić), c) Prikaz Šime Jurića o piscu pod naslovom „Nekoliko riječi o piscu“ (na latinski preveo Augustin Š. Pavlović) i d) Popis tiskanih i rukopisnih djela F. Petrića kao i literaturu o njemu (sabrali V. Premec i F. Zenko).

Djelo je izdao Liber u povodu 450. obljetnice rođenja filozofa i polihistora Frane Petrića (1529–1597). To je djelo prvi put izdano u Ferrari 1591. na latinskom jeziku pod naslovom *Nova de universis philosophia*, zatim drugi put u Veneciji 1593. i sada, treći put, u Zagrebu 1979. godine (doduše *Encyclopedia Philosophica*, sv. IV od 1967³ na strani 1403 tvrdi da je djelo treći put izašlo u Londonu 1611 – no vjerojatno je taj podatak netočan, jer ga naši autori ne uvažavaju). Ovo posljednje, zagrebačko izdanje po prvi put donosi i prijevod djela na jedan živi, to jest na hrvatski jezik. Zagrebačko izdanje ispušta neka poglavlja (kao Zoroastrova proročstva, Hermesa Trismegista, Mistiku Egipćana itd.) koja su u prva dva izdanja bila otisnuta. Ovdje spominjemo da je SN Liber već prije četiri godine izdala jedno Petrićevo djelo u prijevodu Vladimira Premca i to *Sretan grad*, s popratnom studijom Vladimira Filipovića.

Frane Petrić rođen je u gradiću Cresu u hrvatskoj patricijskoj obitelji 1529. Obitelj se izvorno zvaše Petriš. Naši povjesničari obitelji zovu još i Petrišević, Petričić a u zadnje se vrijeme ustalilo ime Petrić. Latinski se Frane Petrić nazivao Franciscus Patricius a talijanski Francesco Patrizi (ili Patrizzi). Srednjoškolsku izobrazbu stekao je u Mlecima (Cres je tada potpadao pod Veneciju) i u Ingolstadt. Medicinu i filozofiju studirao je u Padovi. Zatim je lutao po Italiji,

Cipru i Španjolskoj, dok se konačno nije smirio u Ferrari, gdje je od 1577. do 1592. držao katedru platonske filozofije. Iz Ferrare je – na poziv svog starog prijatelja Ippolita Aldobrandinija, tada pape Klementa VIII – prešao u Rim gdje je na sveučilištu „Sapienza“ držao katedru platonske filozofije sve do smrti godine 1597.

Prvo mu je djelo, *La Città felice*, objavljeno 1553. U njegovu opusu ima pjesničkih, povijesnih, vojnih, matematičkih, filozofskih i autobiografskih djela, te mnogo prijevoda s grčkog, osobito nekih filozofskih, neoplatonskih djela. Glavno mu je djelo *Nova de universis philosophia*. To je njegovo životno djelo. U kakvom duhu piše vidi se iz samog naslova. U naslov je stavio: „u kojoj (to jest u Novoj sveopćoj filozofiji) se do Prvog Uzroka stiže aristotelovskom metodom, ali ne pomoću gibanja nego pomoću svjetla i svjetlila; a zatim se razmišlja o cjelokupnom božanstvu vlastitom, Petrićevom metodom, dok se naposljetku Platonovom metodom iz Boga utemeljitelja izvodi sveukupnost stvari“. U uvodu, u kojem svoje djelo posvećuje „papi Grguru XIV. (1590–1591) i ostalim budućim papama rimskim“, Petrić iznosi izvore svoje filozofije, očituje namjeru da njegova filozofija bude u skladu s istinama katoličke vjere i bez okolišanja zauzima protuaristotelovski i protuskolastički stav. Svoju je filozofiju, kako sam veli, izgradio na kaldejskoj, Zoroastrovoj, egipatskoj i Platonovoj filozofiji. Svoju filozofsku misao pokušava uskladiti s katoličkom vjerom. Aristotelovoj filozofiji zamjera što „Bogu oduzima svemoć i providnost“, a skolastičkoj što se služi „Aristotelovim bezbožnostima kao temeljima vjere“. Svoeg prijatelja, papu Grgura XIV. moli neka naredi da se u svim crkvenim školama umjesto Aristotela predaju djela Hermesa, Platona, Prokla, Damascija uz, dakako, djela Augustina i nekih drugih crkvenih otaca. Iz ovog se vidi da se Petrić sasvim stavio na stranu platonizma koji je u srednjem vijeku pokušao obnoviti G. G. Plethon (1355–1450). Prema Filipoviću Petrić „daleko nadvisuje misli svojih prethodnika platonika“.

Na svakoj stranici Petrićeva djela osjeća se njegova odbojnost prema Aristotelu. Čini se da je Aristotela gledao očima averoizma, koji na Zapadu počinje u 13. stoljeću, ali se razvija i sve do 17. stoljeća. Povjesničari kažu da je u 15. stoljeću njegov centar bio Padova i da je u Mletačkoj republici bio upravo u modi. Kad se sjetimo da je Petrić sedam godina studirao upravo u Padovi (1547–1554) i da je u više navrata borovio u Veneciji, možemo bolje razumjeti zašto Petrić Aristotela naprosto odbija osobito kad se radi o njegovoj upotrebljivosti u kršćanskoj teologiji. Petrić kao da ništa ne zna o djelu sv. Alberta Velikog i sv. Tome Akvinskog.

Nova sveopća filozofija sastoji se od 4 dijela: 1. Panaugia (Svesvjetlo), tj. „nova i

vrlo potanka rasprava o općem svjetlu", kako kaže sam pisac; 2. Panarchia (Svepočelo), tj. nauk o prapočelu i svepočelu; 3. Pampsychia (Sveduša), tj. „nauk o praduši i sveduši“; 4. Pancosmia (Svesvijet), tj. „počela i ustrojstvo tjelesnog svijeta“. Prvi dio ima 10 knjiga, drugi 22 knjige — u njima raspravlja „o najvišem Trojstvu i božanstvu“ kao i „o razumu i razumima“ —, treći dio ima 5 knjiga, a četvrti 32 knjige. U njemu, osim o filozofijskim temama, raspravlja o temama iz astronomije (kretanje nebesa i zvijezda, Mliječna staza, Sunce i Mjesec), iz fizike i geografije (zrak, vode i mora, okruglost zemlje, morske struje, plima i oseka).

Ne možemo se ovdje upuštati u pitanje izlaganje i ocjenu Petrićeve misli. Umjesto toga navodim sud prof. Filipovića, koji je izrekao u pogovoru: „Dualizam je potpuno prevladan u Petrićevoj monističko-ontološkoj koncepciji svijeta... Uklonjeni su, radikalno, čak i blagi dualistički pogledi u neoplatizmu i potpuno se radikalizirala monistička tendencija. Metafizička odvojenost duhovnog individualiteta (Boga) u ovom je sistemu posve isključena.“

Upravo je zato ova knjiga, usprkos svim Petrićevim nastojanjima da svoju filozofiju uskladi s katoličkom vjermom kao i svim vezama koje je imao čak na najvišim vrhovima Crkve, dospjela na Indeks zabranjenih knjiga.

Kad je Petrić, na poziv svog prijatelja pape Klementa VIII. (1592–1605) počeo predavati na rimskom sveučilištu „Sapienza“, poraslo je zanimanje za njegovu nedavno izašlu knjigu *Nova de universis philosophia*. Neki su bili oduševljeni, a drugi sumnjičavi. Stoga je 7. 11. 1592. tadašnja Kongregacija Indeksa pozvala Petrića u svoj ured i saopćila mu da je pomoćnik magistra Sacri Palatu, Juan Pedro de Saragozza, proučio njegovu knjigu i predložio da se uvrsti u Indeks zabranjenih knjiga. Petrić je poduzeo sve da se obrani: pisao je kardinalima, dobio je audijenciju kod samog pape, tražio je da se njegovo djelo dade na uvid drugim cenzorima, te napisao ispravke svoga djela. Djelo je bilo dano na proučavanje Benedettu Giustinianiju, isusovcu i vrsnom pravniku, koji je najprije dao povoljno mišljenje o djelu, a kasnije je sud promijenio. Konačno je čitav slučaj povjeren španjolskom kardinalu Francisu de Toiedo. Na temelju svega toga Kongregacija Indeksa došla je do zaključka da Petrićevo djelo ipak sadrži neke tvrdnje i stajališta protivne katoličkom učenju. To je Petriću bilo saopćeno 2. 7. 1594.: Knjiga će biti stavljena na Indeks, njezino širenje je zabranjeno, a svi primjerci moraju biti predani Kongregaciji. Petrić se pokorio. U novo izdanje Indeksa 27. 3. 1596. bila je unesena i *Nova de universis philosophia* s klauzulom „donec corrigatur“. Petrić je ipak ostao u službi profesora filozofije na „Sapienzi“ sve do smrti.

Dok su se protokoli i dnevnici Kongregacije Indeksa iz toga vremena sačuvali, „miš-

ljenja“ J. Pedra de Saragozza i Francisca de Toledo se nisu sačuvala, pa, na žalost, ne možemo točno utvrditi razloge osude, ali ih možemo domisliti.

Ne možemo mimoći divljenja vrijedno djelo prevodilaca *Nove sveopće filozofije*. Lako je zamisliti koliko je trebalo vremena, truda i majstorstva da se izvede takav posao.

Dakako, to ne znači da se u svemu moramo složiti s prevodiocima. S obzirom na prijevod riječi *intellectus* sa „razum“ a riječi *ratio* sa „um“, primijetio bih da se smisao riječi „ratio“ kao diskursivne funkcije „intellectus-a“ (usp. S. Thomas, *Summa theol.*, I, q. 79, a. 8) bolje izriče izrazom *raz-um*; razum raz-mišlja. Stoga je čovjek biće *razumno*, a njegova duša *razumna*. Prevodioci katkad tako i prevode, ali većinom izraz „rationalis“ prevode izrazom „razborit“, što više odgovara latinskoj riječi „prudens“; razboritost je stožerna vrлина koju ne mora imati svaki čovjek, iako je svaki čovjek razumno biće. Latinsku riječ „substantia“ prevode izrazom „bivstvo“, što etimološki odgovara grčkoj riječi „ousia“, ali ne odgovara samom smislu riječi „substantia“ ako se ona uzme u strogom smislu, kao što je slučaj u Panarhiji, knjiga 13; tu bi je vjerojatno bilo bolje prevesti izrazom „podloga“ ili „samostojnost“. O tim i drugim slučajevima da se raspravljati, iako se prevodilac na kraju mora sam odlučiti i izabrati onaj izraz koji najviše odgovara, prihvaćajući rizik da katkad i promaši.

U Petrićevoj *Novoj sveopćoj filozofiji* nalazimo i deset opaski „Časnog oca Jakoba de Lugo“: u Panpsihiji 2 puta (iza knjige 1. i 5) i u Panarhiji 8 puta (iza knjiga 4, 5, 6, 8, 9, 14, 17, 19). Te primjedbe pokušavaju s teološkog gledišta ispraviti ono što je u Petrićevu tekstu „zaboravljeno“. Nigdje nisam mogao naći tko je bio taj Jakob de Lugo. On, naime, nije istovjetan s poznatim teolozima isusovcima de Lugo koji se spominju u raznim leksikonima. Također nije jasno što je Petrića potaklo da te primjedbe stavi u svoje djelo, kad ionako nije vodio računa o njihovom sadržaju.

Petrić je ostao vjernik sve do smrti (7. 2. 1597.). Par mjeseci prije smrti primljen je u Zbor (Bratovštinu) sv. Jeronima u Rimu (13. 10. 1596.). Ovaj Zbor ili Bratovštinu (Congregazione, Confraternita), koji potječe od početka 15. stoljeća, treba razlikovati od Kaptola sv. Jeronima koji je 1589. osnovao papa Siksto V. (Vidi o tom: G. Magjerec, *Istituto S. Girolamo degli Illirici*, Roma 1953, str. 17–27.) Kaptol se sastojao od prepošta, šest kanonika i četiri nadarbenika; članovi su morali potjecati iz „ilirskih“ pokrajina (Dalmacija, Hrvatska, Slavonija, Bosna, Hercegovina i Istra) te znati naš jezik. Po svemu izgleda da je Petrić postao članom Bratovštine, a ne Kaptola (vidi: Magjerec, nav. dj., str. 27), iako je u Enciklopediji Jugoslavije, sv. 6, str. 480 napisano da je „imenovan kanonikom svetijeronimskog zbora“.

Sve u svemu: treba čestitati svima koji su sudjelovali u izvedbi ovog velikog pothvata i zaželjeti da nas ubrzo vladaju sličnim djelom iz naše kulturne baštine.

Augustin Pavlović

Marian Magrassi: KRISTOM ZAHVACENI, Čokovac—Tkon, 1978.

Pater Mariano Magrassi, opat benediktinskog samostana Noci kod Barija, održao je početkom korizme 1977. duhovne vježbe osobama Vatikanske kurije te svetom ocu Pavlu VI. Knjiga *Kristom zahvaćeni* donosi nam te misli, upotpunjene nekim dijelovima o molitvi koje Magrassi nije mogao prenijeti svom slušateljstvu zbog kratkoće vremena. „Bit ćemo radošni čuti jednog benediktinca. Ne strašite se, govorite otvoreno. I mi smo bijedni ljudi koji trebaju obraćenja da bi napredovali na Gospodnjem putu.“ Ovo je bila riječ ohrabrenja pape Pavla VI. p. Magrassiu. Pater Magrassi se držao toga, pa je već u početku — kako to naglasuje kardinal Šeper u uvodnoj riječi knjige hrvatskog izdanja — rekao: „Strah me je teologa koji ne molil“

Cjelokupnost kršćanskog, svećeničkog života sa svim svojim komponentama valja doći do izražaja. To bi htio naglasiti i naslov ovih duhovnih vježbi na talijanskom: *Afferati da Christo* — Kristom zahvaćen, kako to naglasuje sv. Pavao u Fil. 3,12.

Pater Magrassi piše: Duhovne vježbe — to je svjedočenje, ali svjedočenje pred sv. Ocem i učenim ljudima koji vode Crkvu nije jednako s nekim drugim...To ipak čovjek osjeti, no uz riječi, tihu molitvu i poniznost koja govori da Bog čini sve svojim oruđem ni patri Magrassiju nije ponestalo invencije u tom vremenu pogodnom Duhu. On je „iskustvenim“ presjekom, a to znači konkretnim putem iskustva vlastitog i crkvenog doživljavanja nadilazio teorijsku i apstraktnu razinu (no ne odbacujući je posve) i ulazio u „pore“ vjere, vidljive i pokazane u životu pojedinaca i zajednice. On u iskustvenom doživljavanju „hoda“ kroz Bibliju nastoji u tim duhovnim vježbama doživljavati „epectasis“ — naprezanje prema riječima sv. Pavla iz Fil. 3,13—14: „Zaboravljam što je za mnom, naprežem se za onim što je preda mnom, k cilju hitim...“

I u drugom će dijelu knjige pater Magrassi, preko iskustva sv. Pavla koji 164 puta upotrebljava izraz „u Kristu“ (taj mu je omililo), proći na svom putu u Kristu kroz tri velike zbilje duhovnog života: vjeru, obraćenje i molitvu da bi kroz sve te tri zbilje mogli osjetiti jedinstvo kršćanskog života.

Ostati u vjeri znači nasljedovati zbilju Svetog pisma, a ta pokazuje duboki smisao veze s Bogom kod svih valjanijih osoba koje navodi Biblija. Sve su te osobe imale povjerenje u Boga i tako se kod njih osobno a i u narodu po-

većava vjernost vjernom Bogu. Osobito nam u tome svjedoče dva uzora: Abraham i Marija.

U vjeri mogu živjeti ako se predam Bogu. Predanje Bogu znači zapravo ući u Krista i biti s njim, a to samo svjedoči odricanje od egoizma, grijeha, drugim riječima: stalno doživljavanje obraćenja i s Kristom ponovno i ponovno vraćanje u Očevu naručje.

Vraćanje u Očevu krilo pokazuje uvijek Očevu dobrotu, koju samo valja tražiti, moliti, htjeti. U tom je smislu silno važna škola tradicije zapadne i istočne Crkve, ali i naglasak za naše vrijeme, koje pater Magrassi obilježava Pascalovim mislima: „Sva nesreća ljudi potječe samo od jedne pojave: što ne znaju ostati mirni u sobi“, a time Pascal hoće reći: u molitvi sa svojim Bogom.

Smisao života može biti samo u zajednici s Učiteljem s križa koji je molio svoga Oca. Na taj se način život u svim svojim aktivnostima pretvara u molitvu, a ova postaje život.

A oni koji su „vođe puta“ odgovorni su Crkvi — od pape pa sve naniže. Time je pater Magrassi naglasio da su nužno vezani na takvo djelovanje i u naviještaju riječi — propovijedanju i poučavanju — zatim u obavljanju bogoslužnih otajstava, u ostvarenju jedinstva u životu, a sve to označuje Krista. I napokon: veliki je zadatak ostvarenje ljubavi.

Te misli dobivaju i svoj zaključak u riječima francuskog pjesnika Rimbauda: „Tako je lijepo ono što počinje!“ I još sadržajnijim svetog Grgura Nisenskog: „Ovdje se dolje ne prestano ide od početka do početka, sve do početka bez kraja.“

Pater Magrassi otvoreno govori o smislu kršćanskog i još više svećeničkog života koji je prožet našom slabošću i Kristovom jakošću, pa je uvijek potrebno tu jakost dozivati, tražiti i izazivati da bi se s našom slabošću pretvorila u snažno djelo Božjih podviga. Tako se može ostvarivati poziv Kristov: Slijedi mene! Idite, propovijedajte po svem svijetu...To činite na moju uspomenu!

Potrebno je naglasiti kako pater Magrassi životno poznaje duhovnu zbilju koja se ostvaruje po Kristu, s Kristom i u Kristu. Poznata nam je ta zbilja iz Svetog pisma. Poznata nam je sve do pravih suptilnih ugodnosti duhovnog života istočne i zapadne tradicije, u svetom bogoslužju koje je život Kristov s nama.

Iza svega toga pater Magrassi izvodi samo jedan smisao svog duhovnog nastojanja u kršćanstvu, u svećeništvu: shvatiti teoriju vrijednosti koja stoji u tome da tražimo toliko stvari koliko nam vrijede. Ako Krist u našoj vjeri bude središnja osoba — drugačije je sve besmisleno — vidjet ćemo i doživljavati najveću njegovu vrijednost i sve njegovu bit će naše — ali naše najradosnije!

Tako valja početi život! Svaki dan ispočetka!

Pročitavši Magrassijevu knjigu *Kristom zahvaćeni*, onaj koji je malo zainteresiran za